

Visszatérések ideje

Amikor valahol az utópikus kommunizmus hatalomra jutott, egyik legfőbb törekvése a „múlt eltörlése” lett. A szerves fejlődés kialakította társadalmi és életformák helyére valamiféle egyenlőség-eszme jegyében fogant, életidegen formációt ültetett. Tűzzel-vassal letiporva, a földel egyenlővé téve az addigi társadalmi viszonyokat. A legfőbb ellenfél a tulajdon, a hierarchia, a vallás, s sok „fölösleges” dísz, szokás, erkölcs, hagyomány, amely az életet, a polgári berendezkedést korábban szabályozta. S a kizsákmányolást felváltotta az állami bérrabszolgaság, a mindent számon tartó bürokrácia, a hatalom csúcsán pedig az „egypárt” döntött életről-halálról. Most nem mennék bele, hova vezetett mindez – miként lettek az egyenlőkből „egyenlőbbek” –, s miként őrlődött fel az idő folyamán a „kora-született jóléti társadalom”, mérhetetlen erőszakot, szenvedést és megpróbáltatást zúdítva átélőire, a poszt-szovjet térség lakosságára.

Most csak az „eltörléssel” foglalkoznánk, ami túlságosan is jól sikerült. Az 1948-49-es kommunista rendszerváltás alkalmával sok mindent sikerült „elsöpörni”, ami most örjítően hiányzik. Például az öntudatot, az autonóm cselekvést, a kezdeményezést – negyven év után miként válhatunk a Nagy Eszme megvalósítóiból, alattvalóiból szabadon gondolkodó és cselekvő lényekké? Bebizonyosodott, amiről szintén József Attila írt: a kiirtott emberi öntudat helyére nem lehet szocialista tudatot „operálni”. De nem csak a bensőt igyekeztek átalakítani, a díszleteket is; a külső környezet is áldozatul esett a kényszeres felforgatásnak. Vagyis az a polgári Magyarország, amely évszázadok során alakult ki, s minden hibája, esendősége ellenére élhető világ volt. Egyébként Erdély Miklós írja *Két Budapest* című jegyzetében: „Egy város életében száz év jelentékeny idő; a felgyorsult történelem, a társadalmi és technikai fejlődés alakítják

arculatát. Különösen egy olyan, az utolsó száz év folyamán sokat szenvedett város, mint Budapest viseli magán az események nyomát; bizonyos városrészek módosulásából visszaolvasható annak történelmi sorsa. Budapest mégis egy olyan város, amely drámai változások ellenére megőrzött száz év előtti állapotából annyit, amennyi az azonosítást még lehetővé és nagyon tanulságossá teszi.” És a visszaállítást, a rekonstrukciót – tehetnénk hozzá. Ami az Orbán-kormánynak már első ciklusában is szilárdan elhatározott szándéka volt.

A kilencvenes rendszerváltás – mely lassan rendszerváltoztatássá, rendszerváltozássá „szelídült” – és az azt követő évek, bizony sokunkban elkeseredést és elutasítást váltottak ki. Tanúi lehettünk a „múlt-nélküliség” múlttá válásának, a Kádár-rendszer utáni (szociális) nosztalgianak, a hamis egzisztenciális biztonság visszaóhajtásának. Az már keveseket érdekelt, hogy ennek fedezetét kölcsönökből teremtették elő. Amit előbb-utóbb vissza kell fizetnünk. Nem volt ennél nevetésesebb: a nyugati tőkés pénzén élőködő szocializmus... (Egészen az összeomlásig.) A polgári Magyarország eszményének megvalósítása, visszaépítése csak részben és rossz minőségben sikerülhetett. A nemzeti jelleg, az identitás őrzése, a folytonosság felmutatása és vállalása a megtagadott, meghamisított múlttal, az elődök munkájának megbecsülése és megóvása, a vallásos szellem elfogadása és értékelése – mindez lenézett és kizsárolandó magatartássá vált a poszt-szocialista kormányok szemében. (Holott az 1949 előtt szociáldemokrácia nemzeti elkötelezettsége vitathatatlan volt.) Pomogáts Béla írja *Polgári ethosz és polgári társadalom* című tanulmányában: „A polgári társadalom létrehozásához polgárokra van szükség, és ahhoz, hogy polgárok nevelődjenek fel, működőképes társadalmat kell teremteni. Amilyen mértékben kiépül a polgári társadalom, olyan

mértékben növekszik a polgárok száma, és amilyen mértékben növekszik a polgárok száma, olyan mértékben fog megerősödni a polgári társadalom.” Ahogy fejtegeti: ez csak látszólag tautológia. „A kérdésre ugyanis nem a logikának, hanem a történelemnek: a szerves fejlődésnek kell választ adnia. A polgári ethosz akármilyen megjelenése elősegíti a polgári társadalom létrejöttét, és a polgári társadalom akármilyen kicsiny csírái is alkalmasak arra, hogy növekedjék és erősödjék a polgári ethosz.” A szerző meglátása szerint a polgárosodás hosszabb távú folyamat (és feladat), nem érdemes siettetni létrejöttét. E téren mindenféle radikalizmus káros.

Nos, a „kicsiny csírák” többször is létrejöttek, de el is sorvadtak az ellenérdekű (központi) intézkedések nyomán. S meg lehet érteni azt a kibontakozó radikalizmust, amely ezeknek a kezdeményeknek nagyobb támogatást kíván adni. A korábbi ciklus kétharmados többsége alapot adott arra, hogy az alkotmányozás, a közjogi átalakítás új társadalmi szerkezetet teremtsen, és elősegítse a pozitív tendenciák megerősödését. Ez a jövőről szólt. A másik: a múlt új korszakolása, a határpontok újraértelmezése, mely szintén nélkülözhetetlen eleme a nehezen bontakozó polgári ethosznak. Vagyis: konkrétan 1944 értelmezése. A német megszállás után Magyarország elvesztette függetlenségét, amelyet csak 1990-ben nyert vissza. (Részünkről ez az értelmezés a helytálló.) Vagyis a szerves fejlődés megszakadásának dátumát jelöli ez az esemény. A Magyar Királyság állami szuverenitásnak felfüggesztését. Ekkor valóban „megállt az idő”, minden, ebben az ideiglenességben fogant cselekmény, tett, intézkedés – érvénytelen. A felelősség kérdése fel sem vethető... Végül is: a rendszerváltás igazi origójától, a szabad választásoktól ketyeg újra az óra, van újra szuverén Magyarország. Ha innen nézzük: logikus a visszatérés ide, ebbe az „időzónába”, és érthető az is, ha ennek a szellemi-politikai rekonstrukciónak szimbolikus jelei, jelképei is megjelennek, nem csak a dokumentumokban, hanem a köztereken is. Az a bizonyos „szimbolikus térfoglalás”, amiről Bíró A. Zoltán és Bodó Juliana kutatók értekeznek – Takáts József idézi őket A

tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok című tanulmányában –, nem csak etnikai lehet, hanem (kultur)politikai is. „Az eszmék szimbolikus térbeli lehorgonyozása” – miként Takáts József idézi egyetértően ezt a társadalmi igényt, törekvést – természetes velejárója a politikai elfogadtatásnak. Ebbe a körbe tartoznak az emlékműállítások, az intézmény- és utcaelnevezések, ritualizált közösségi rendezvények, s egyéb hasonló kultuszok.

És innen érthető a Kossuth tér – mely az ország fővárosának legfőbb reprezentációs tere – eredeti állapotának visszaállítása. Szimbolikusan is vissza kell térni oda, ahonnan a történelem erőszakosan eltérített.

Ennek a visszatérésnek első állomása: Zala György gróf Andrássy Gyula lovasszobrának újraöntése, felállítása. Mert sokat elméltünk a „szimbolikus térfoglalásról”, viszont nem említettük a szimbolikus szoboreltüntetést, rombolást, szétszedést. Ez Zala műve esetében azt jelentette, hogy azt 1945-ben, a Kossuth-híd építésekor rendkívül gondosan szétszerelték, majd 1947-ben talapzata egy részéből József Attila emléktáblát készített Csillag István, a bronz anyag pedig – mint annyi más nem kívánatos alkotás esetében – a Sztálin-szobor öntésekor került felhasználásra, 1949-ben.

Az eredeti szobor felállításának körülményeiről lássunk egy részletet Szatmári Gizella megjelenés előtt álló Zala György monográfiájából: „Andretti kőfaragó még az utolsó simításokat végezte az aradi vértanú-emléken, az aradi városatyák már az avatási ünnepség előkészítésén fáradoztak, mikor elterjedt a szomorú hír: 1890. február 18-án elhunyt *Andrássy Gyula* gróf, a korszakos jelentőségű államférfi, a kiegyezés utáni első miniszterelnök, később Ferenc József ún. közös külügyminisztere. Emlékének megörökítését az országgyűlés az 1890. évi III. törvénycikkben rögzítette. A szokásos módon megalakult a szoborállítás ügyeit gondozó „nagybizottság”. A képviselőház pénzügyi bizottságában Eötvös Károly a szoborállítást ugyan „időelőttinek” tartja, Horánszky Nándor viszont védelmébe veszi az ügyet, mondván: „nem lehetünk szűkkeblűek

saját jeleseink iránt, ha azok méltó érdemeinek elismeréséről van szó”.

Folynak a helykijelölési viták – legyen a szobormű az Andrássyról még életében elnevezett út városligeti végénél? –, Podmaniczky Frigyes, mint a szoborbizottság elnöke (és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke) meghirdeti a pályázatot. Az 1893. október 1-i határidőre jeles hazai és külföldi művészek küldik el munkáikat: Zala, Stróbl Alajos, Róna József, Szécsi Antal, Kiss György, valamint Milánóból (Emilio Bisi), Franciaországból (Antonin Merciér), Berlinből (Gustav Eberlein), de érkezik jelentkező Krakkóból és Amsterdamból is.

A beérkezett terveket a Tudományos Akadémia dísztermében és folyosóján állítják ki – Zaláé és egy bizonyos Valentine külföldi szobrászé (honnan érkezett vajon?) a főbejáratnál látható. Az első díj Zaláé lesz, a mű építészeti részét Schickedanz Albert tervezi: félkör alakú oszlopcsarnok elé állítaná Andrássy lovas szobrát. Az oszlopcsarnok felső párkányán a Béke és a Jólét szobrai állnának – nyilván, mint Andrássy áldásos tevékenységének országos jelentőségű következményei. Ezt az elképzelést a szoborbizottság az évek folyamán elveti (majd a millenniumi emlékműnél visszatérnek ezek a kompozíciós elemek) és a hely is változik: a mű az épülő új Országház elé kerül majd! (Stróbl Alajos eleve ide tervezte szobrát, de akkor mások voltak a pályázati feltételek, melyek be nem tartása miatt szinte diszkvalifikálták...). 1895-öt írunk ekkor, a lovas szobor elkészítésére Zala háromévesnyi

időt kap. Minden újság kiemeli, hogy az Andrássy családtól kölcsönkapja az elhunyt kedvelt lovát (mások szerint Tivadar gróf Rigó nevű hátságát), ez szolgál a szoborparipa modelljéül.

A *Művészet* folyóirat cikke 1900-ban úgy tudja: a szobor az ércöntőben van, küszöbön a felállítás! Optimizmusa kissé túlzott – hol vannak még a talapzatra tervezett domborművek? A berlini kongresszust ábrázoló reliefet 1905 márciusában öntik majd bronzba, a koronázási relief ekkor még csak agyagban készült el! Még mindig vitatott a mű helye is. Az Országház főhomlokzata vagy déli szárnya elé kerüljön? Jó néhány helyszíni szemle és makett próba után a déli szárny előtti területre esik a választás. Végül: 1906. december 2-án a király, a miniszterelnök és a kormány, külföldi diplomaták és nagyszámú ünneplő sokaság jelenlétében sor kerül a leleplezésre.”

Ebből a szövegből is kitűnik: a szobor alapító jellegét, jelentőségét a magyar államiság újraindításában – egy önkényuralmi korszak után – aligha lehet vitatni. Visszatér hát a Kossuth térre gróf Andrássy Gyula, Tisza István szobra és Horvay János a Batthyány-kormányt ábrázoló szoborcsoportja. Ahogy visszatértek a Munkácsy-képek, a Seuso-kincs és más elrabolt, eltulajdonított magyar kultúrjavak. Úgy látszik, a visszatérések idejét éljük. Meggyőződésem, hogy be nem vallott múltunk „tű fokán” át vezet az út a megálmodott polgári jövőbe.